

LUJO MARGETIĆ

**NEOPORUČNO NASLJEDNO PRAVO U
SREDNJOVJEKOVNOJ ISTRI**

I

UVOD

DOSADAŠNJI REZULTATI ZNANOSTI¹

○ neporučnom nasljednom pravu u Istri pisali su do sada samo Beuc i Calacione.

Beuc u svojem dosta kratkom izlaganju¹ postavlja kao prvi problem primjenu venecijanskog neoporučnog prava u onim slučajevima, kada je brak sklopljen po venecijanskom uzoru. Po njemu nema sumnje da se statutarno pravo istarskih gradova primjenjivalo u brakovima »brata i sestre«, tj. u brakovima sklopljenim na istarski način.² »No«, nastavlja Beuc, »statutima je predviđena mogućnost sklapanja braka po mletačkom uzoru, što bi značilo da bi se u tom slučaju trebalo primjenjivati mletačko intestatno pravo«. Ipak Beuc tvrdi da je »vjerojatno«, da se i u brakovima sklopljenim na venecijanski način »primjenjivalo samo statutarno intestatno nasljeđivanje«.

¹ I. Beuc, Osnovi statutarnog prava u Istri, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, god. XII, broj 3—4, Spomenica prof. Marku Kostrenčiću, Zagreb, 1962, str. 195—196.

² O braku na istarski način vidi Beuc n. dj. str. 190—191; A. Pertile, Storia del diritto italiano III, Torino, 1894, str. 349—359; G. Salvioli, Storia del diritto italiano, 8. izd., Torino, 1921, str. 449—451; E. Besta, La famiglia nella storia del diritto italiano, Milano 1962, str. 165—169; P. S. Leicht, Note ai documenti istriani di diritto privato dei secoli IX—XII u Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis, I, str. 196 i sl. = Scritti vari, II, Milano, 1948, str. 182; isti, Storia del diritto italiano, Il diritto privato, I, Milano, 1960, str. 200—208; U. Inchiostri, Il matrimonio a comunione di beni në documenti e negli statuti istriani del Medio evo, Archeografo triestino, vol. V, III ser., fasc. I, Trieste, 1909, str. 69—122; G. Calacione, Il diritto privato negli statuti di Trieste, Archeografo triestino, ser. IV, vol. XXVII—XXVIII, Trieste, 1965—1966, str. 3—74 i L. Margetić, Brak na istarski način, Vjesnik Histojskog arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. XV, Rijeka 1970, str. 281—308.

Beuc u istarskom neoporučnom pravu nalazi slijedeće osnovne značajke:

1. nasljeđivanje descendenata: a) oni nasljeđuju bez obzira na spol što je »osebujnost« upravo istarskog područja jer »najveći dio statuta pojedinih komuna u Dalmaciji i Italiji nije priznavao kćerima jednaka prava kao sinovima«; b) nasljeđivanje emancipirane djece uz kolaciju već primljenog od roditelja; c) načelo reprezentacije djece po unucima, koji nasljeđuju in stirpes,

2. nasljeđivanje ascendenata koji imaju prednost pred braćom i sestrama umrloga. Po Beucu nasljeđivanje ascendenata u Umagu, Rovinju i Puli ima neke posebne karakteristike. U Umagu i Rovinju roditelji nasljeđuju svoj nužni dio, i to u vlasništvo, ali majka u Rovinju dobiva svoj dio na uživanje. U Puli pak otac uz braću i sestre umrloga dobiva zajedno s majkom umrloga samo uživanje, a ako nasljeđuje bez braće i sestara dobiva ostavštinu u vlasništvo,

3. ako nema ni descendenata ni ascendenata ni braće ni sestara, nasljeđuje najbliži rođak uz primjenu načela kolacije, reprezentacije i diobe. Rođaci po ocu nasljeđivali su imovinu, koja je umrlome došla iz očeve linije, a rođaci po majci imovinu koju je umrli dobio iz majčine linije,

4. žena umrlog nije spomenuta jer joj je imovinska situacija osigurana posebnim propisima braka na istarski način,

5. ako nije bilo naprijed spomenutih nasljednika, ostavština pripada komuni.

Calacione je istarsko neoporučno nasljedno pravo proučavao prvenstveno kroz tršćansko nasljedno pravo.³ Ipak su njegova izlaganja nešto opsežnija od Beucovih. Kao osnovu za svoja izlaganja uzeo je Calacione Tršćanski statut iz 1421. god. i ustvrdio:

1. Nasljedno pravo descendenata:

- a) muška i ženska djeca su izjednačena,
- b) postoji pravo reprezentacije (slično i u Rovinju, Novigradu, Poreču i Umagu),
- c) u Trstu emancipirano dijete dobiva samo onoliko, koliko mu iz ostavštine oca dodijele dva rođaka (po Tršćanskom statutu iz 1550. god., Novigradskom, Porečkom, Puljskom, Buzetskom, Koperskom i Motovunskom statutu emancipirani konferiraju ono što su od ostavitelja dobili pa onda nasljeđuju s neemancipiranom djecom).

2. Nasljedno pravo ascendenata i kolateralala:

- a) nasljeđuju braća i sestre, a ako njih nema, ascendenti (isto u Buzetu; u Koprju nasljeđuju najprije roditelji pa tek onda kolateralali; u Puli dobivaju roditelji uživanje, a braća i sestre vlasništvo; u Koprju i Umagu majka dobiva vlasništvo, a ne samo uživanje),

³ Calacione, n. dj. str. 81—88.

b) ako nema descendenata, kolaterala i majke, ostavština se dijeli između oca i najbližeg rođaka popola i to tako da najbliži rođak po očevoj strani dobiva odgovarajući dio ostavštine što ga je ostavitelj dobio iz očeve linije, a najbliži rođak po majčinoj strani dio ostavštine koji je ostavitelj dobio sa majčine linije. Ovo je po Calacioneu primjena germanskog, linearno-gradualnog nasljedno-pravnog sustava uz istarsku specifičnost, po kojoj agnatska linija nije imala prednost pred kognatskom, već su se dobra vraćala onoj liniji od koje su došla. (Isti principi vladali su u Rovinju, Kopru, Piranu i Umagu).

Isto je važno i u slučaju ako je iza ostavitelja ostala majka, a nije bilo naprijed navedenih ovlaštenika na nasljeđivanje.

Što se pak tiče stečenog, ono je išlo najbližim rođacima i po ocu i po majci, ili drugim riječima, ovdje je važio Justinijanov sustav.

3. Ako nije bilo srodnika po t. 1. i 2. nasljeđivao je bračni drug (u Novigradu žena je u roku od 8 dana po smrti muža birala da li će ostati u bratskoj zajednici u pogledu dobara stečenih s mužem pa ako nije u tom roku izrazila svoju volju, stjecala je polovicu nasljednih dobara s obvezom plaćanja muževih dugova).
4. Ošasna dobra pripadaju fisku (u Piranu komuni, a u Novigradu je polovica ostavštine išla za popravak crkava, a polovica siromasima).

Po Calacioneu Tršćanski statut iz 1550. god. ostao je na principima i odredbama statuta iz 1421. god. uz slijedeće izmjene i dopune:

1. dotirana kćerka nasljeđuje samo nužni dio u koji joj se uračunava primljeni miraz,
2. prednost agnata je dosta jasno izražena: roditelji uživaju ostavštinu, a njeno vlasništvo pripada braći i sestrama; ako nema braće i sestara, otac postaje vlasnik ostavštine, majka ima pravo na uživanje; ako nema ni oca, ostavštinu nasljeđuje najbliži agnat,
3. stečena dobra nasljeđuju braća i sestre i po ocu i po majci, tj. tzv. germani, a ako njih nema dijele ju braća i sestre bilo po ocu bilo po majci, tj. tzv. konsangvineji i uterini. (Slično i Buzet, ali u tom gradu »začudo ne govori se o braći germanima«),
4. pravo reprezentacije prošireno je na očevoga i majčinoga brata i sestru (tj. na djecu strica, ujaka, tetke i ujne).

Beucu i Calacioneu treba priznati da su uložili dosta truda u analizu istarskog neoporučnog prava. Nema sumnje da se i kod jednog i kod drugog pravnog povjesnika može naći mnogo korisnih općih zapažanja i uspješnih rješenja pojedinih problema. Ipak nam se čini da znanstveni doprinosi i naponi dvojice spomenutih znanstvenih radnika nisu ni izdaleka riješili sva pitanja istarskog neoporučnog nasljednog prava. Beuc je probleme obradio sasvim lapidarno, a Calacione je prvenstveno analizirao tršćansko pravo. Beuc nije uopće izvršio pravno-povijesnu i uspolednu analizu, a Calacione ju je izvršio dosta površno i sa slabim rezul-

tatima. Osim toga obojici se potkrao veći broj grešaka u interpretiranju bilo pojedinih normi bilo nasljednopravnih instituta što onemogućuje pravilno sagledanje istarskog nasljednog prava u cjelini i u pojedinostima. Konačno, oba znanstvena radnika nisu koristila sve istarske statute, a nisu obradili ni sve pravne ustanove što se odnose na istarsko neoporučno nasljedno pravo.

Iz svih tih razloga čini nam se da neće biti suvišno podvrći ponovnoj analizi cjelokupni kompleks problematike. Tom prilikom usput ćemo se osvrnuti na propuste i nedostatke dosadašnjeg izučavanja. Na kraju pokušat ćemo nakon sprovedene analize sintetski zahvatiti porijeklo i razvoj istarskog neoporučnog nasljednog prava.⁴

II NEOPORUČNO NASLJEDNO PRAVO DESCENDENATA

Osnovne značajke neoporučnog nasljednog prava descendenata već su i do sada pravilno uočene (Beuc, Calacione, v. pod I). To su:

1. jednako nasljedno pravo muških i ženskih descendenata,
2. nasljeđivanje emancipirane, odijeljene i dotirane djece uz neemancipiranu, neodijeljenu i nedotiranu djecu s tim da prvoimenovana djeca treba da konferiraju ono što su od roditelja dobila prilikom emancipacije, diobe i ulaska u brak,
3. pravo reprezentacije bližih descendenata po njihovoj djeci. Udaljeniji descendenti nasljeđuju in stirpes, tj. dobivaju onaj dio ostavštine, što bi ga dobio njihov roditelj da nije smrću otpao.

ad 1). Muška i ženska djeca imaju jednako pravo nasljeđivanja. To načelo sprovedeno je bez izuzetka u svim srednjovjekovnim istarskim statutima. Njega nalazimo u Trstu,⁵ Kopru,⁶ Izulu,⁷ Umagu,⁸ Novigradu,⁹

⁴ Zbog ograničenog prostora nećemo ulaziti u složenu problematiku neoporučnog nasljeđivanja bračnih drugova. O tome v. L. Margetić, Brak na istarski način. Napominjemo da rezultate iz te studije ne smatramo konačnim. Pokušat ćemo na drugom mjestu da ih popunimo i po potrebi izmijenimo.

⁵ Tršćanski statut iz 1350. god. 1. III, cap. 28. V. Statuti di Trieste del 1350 a cura di M. de Szombathely, Trieste, 1930.

⁶ Koperski statut, 1. II, cap. 16. V. Statuta Justinopolis, Venetiis 1668.

⁷ Izulski statut, 1. II, cap. 18 V. L. Moteani, Isola ed i suoi statuti, Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria (u daljnjem tekstu: Atti e memorie), vol. IV (g. 1888), vol. V (g. 1889). Usp. i M. Zjčić, Kri-tički osvrt na objavljeni statut općine Izola iz 1360., Jadranski zbornik, sv. VI, Rijeka — Pula 1966, str. 197—236.

⁸ Umaški statut 1. III, cap. 33. V. B. Benussi, Lo statuto del comune di Umago, Atti e memorie, vol. VIII (1892).

⁹ Novigradski statut, 1. V, cap. 14, V. L. Parentin, Statuti di Cittanova, Atti e memorie, vol. XIV della Nuova Serie (LXVI della Raccolta), Venezia, 1966.

Poreču,¹⁰ Rovinju,¹¹ Bujama,¹² Buzetu,¹³ Oprtlju,¹⁴ Dvigradu,¹⁵ Vodnjanu,¹⁶ Grožnjanu¹⁷ i Motovunu.¹⁸

Ipak jednoglasnost istarskih statuta nije baš tako potpuna.

Tako Tršćanski statut iz 1421. god. pripušta na nasljedstvo umrlog oca samo sinove i neudate kćerke. Udate i dotirane kćerke dobit će iz nasljedstva samo ono što odrede dva bliža rođaka.¹⁹ Na ovo se sasvim prislanja i odredba Riječkog statuta iz 1530. god. po kojoj se neoporučno u prvom nasljednom redu pozivaju sinovi i neudate kćerke. Nema sumnje da je sastavljač Riječkog statuta preuzeo tekst i stilizaciju Tršćanskog statuta.²⁰ Odredba Tršćanskog statuta iz 1421. god. po kojoj odlučuju dva rođaka o pravu udate i dotirane kćerke nije najsretnije sročena pa je Riječki statut nije preuzeo. Uostalom, Tršćani su se u praksi lako mogli uvjeriti u nezgodne strane svog osebujnog načina rješavanja ovog delikatnog pitanja pa su ga i sami napustili i u novom statutu iz 1550. god. propisali da udata kćerka nasljeđuje samo do visine njenog

¹⁰ Porečki statut, 1. II, cap. 81. V. Statuti Municipali della città di Parenzo, Tergeste, 1846.

¹¹ Rovinjski statut, 1. II, cap. 63. V. P. Kandler, Statuti Municipali di Rovigno, Trieste, Lloyd, 1851.

¹² Bujski statut na talijanskom jeziku, c. 82, V. P. Kandler, Statuti municipali di Buie L. Istria, V, (1850) = Bujski statut na latinskom jeziku, c. 84, V. M. Zjačić, Sačuvani fragment starog statuta općine Buje iza 1412. godine, Jadranski zbornik, VII, Rijeka—Pula 1966.

¹³ Buzetski statut, c. 91 V. M. Zjačić, Statut Buzetske općine, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci, sv. VIII—IX (1963—1964) i Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci i Pazinu, sv. X (1964—1965).

¹⁴ Oprtaljski statut, c. 96 V. G. Vesnaver, Statuti municipali di Portole, Archeografo triestino, vol. XV (g. 1875).

¹⁵ Dvigradski statut c. 78 V. M. Zjačić, Dvigradski statut, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci sv. VI—VII (1961—1962).

¹⁶ Vodnjanski statut, 1. II, c. 7 V. G. Radossi, Statuti di Dignano, Atti, vol. I. Centro storico di ricerche storiche, Trieste, 1970.

¹⁷ Grožnjanski statut, c. 111. V. D. Klen, »Statut Grožnjana«, Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci br. VIII—IX, g. 1964.

¹⁸ Motovunski statut, c. 141. V. L. Morteani, Storia di Montona, u kojoj je priopćen i Motovunski statut, Archeografo triestino, Nuova serie, vol. XX, fasc. I, Trieste, 1895.

¹⁹ Tršćanski statut iz 1421. god. 1. II, cap. 52: »... si quis moriatur sine testamento et habuerit filios... masculos sive foeminas, quae foeminae non fuerint maritatae... bona... aequaliter deveniant ad praedictos...; et... filiae nuptae dotatae et emancipatae... tantum habere debeant de bonis defuncti intestati quantum duo proximiores attinentes dixerint...« V. Statuti di Trieste del 1421 a cura di M. de Szombathely, Archeografo triestino, vol. XX della III Serie, XLVIII della Raccolta, Trieste, 1935 str. 123 i 126.

²⁰ Riječki statut, 1. II, cap. 34: »... si quis intestatus decesserit... ad successionem bonorum deveniant filij... tam masculi quam femine aequaliter... si non fuerint maritatae...« V. Z. Herkov, Statut grada Rijeke iz godine 1530, Zagreb, 1948, str. 411; usp. S. Gigante, Statuti concessi al comune di Fiume da Ferdinando I nel MDXXX, Rijeka, 1910.

nužnog dijela, u što joj se dakako uračunava ono što je dobila prilikom udaje.²¹

I Puljski statut poziva u prvom nasljednom redu samo sinove i neudate kćerke.²²

Mislimo da nema sumnje da je u svim istarskim gradovima, uključujući i Pulu, početno vladalo jednako pravo: muška i ženska djeca bila su izjednačena u svojim nasljednim pravima prema ostavštini umrlih roditelja. Iznimke koje smo utvrdili u Trstu (Rijeci) i Puli mogu se lako protumačiti vanjskim utjecajima, i to devijacija u Trstu utjecajem germanskog prava, ona u Rijeci oponašanjem tršćanskog uzora (ili možda utjecajem hrvatskoga prava), a ona u Puli penetracijom venecijanskih nasljednopravnih principa. Uostalom, prodor vanjskih utjecaja neposredno se može dokazati u Trstu, gdje je do 1421. vladalo načelo izjednačenosti muških i ženskih descendenata.²³

ad 2). U Istri su jednaka nasljedna prava imala emancipirana i neemancipirana, odijeljena i neodijeljena djeca, s time što su emancipirana i odijeljena djeca morala konferirati ono što su dobila u času emancipacije ili diobe pa su tek onda bila pripuštena diobi nasljedstva s ostalom djecom.

²¹ Tršćanski statut iz 1550. god. 1. II, cap. 19: »... filia... maritata et dotata... succedere... debere... in legitima...« V. Statuta inclytæ civitatis Tergesti, Utini, 1727, str. 172. Radi slične odredbe Riječkog statuta koja se odnosi na udate i dotirane unuke, a po kojoj nužni dio iznosi jednu trećinu njenog neoporučnog dijela treba kao sigurno uzeti da je i u Trstu nužni dio iznosio jednu trećinu neoporučnog dijela.

²² Puljski statut, na latinskom jeziku 1. III, c. 40 V. B. Benussi, Statuto del Comune di Pola, Atti e memorie, vol. XXVII, g. 1911 = Puljski statut na talijanskom jeziku, 1. III, cap. 39 V. Statuto di Pola, Tergeste, 1843.

²³ Nekoliko riječi o Beucovoj primjedbi da se istarski statuti razlikuju od talijanskih i dalmatinskih u tome, što »najveći dio statuta pojedinih komuna u Dalmaciji i Italiji nije priznavao kćerima jednaka prava kao sinovima«; primjedba je točna u pogledu Italije, naročito ako se uzmu u razmatranje dijelovi Italije, npr. sjeverna Italija (usp. npr. F. Nicolai, La formazione del diritto successorio negli statuti comunali del territorio lombardo-tosco, Milano, 1940, str. 65—124. Tamo je uostalom obrađeno ne samo lombardijsko i toskansko područje, već i Emilia i venecijansko područje. Na čitavom tom području vlada prednost muških decendenata pred ženskim). Primjedba je manje točna u pogledu Dalmacije: Creski statut (cap. 67), Krčki statut (1. II, cap. 80), Rapski statut (1. II, cap. 17), Trogirski statut (stari propisi: 1 III, cap. 16) i Splitski statut (1. III, cap. 44) izjednačuju sinove i kćerke, po Paškom statutu (1. V, cap. 20), Šibenskom statutu (1. V, cap. 24), Bračkom statutu (1. I, cap. 23) i Hvarskom statutu (1. II, cap. 32) kćerke nasljeđuju zajedno sa sinovima u prvom nasljednom redu u pogledu pokretnina i nekretina, izuzev gradskih kuća. Stari zadarski statut (što je važio prije 1305. god.) nije doduše sačuvan, ali se iz isprava može dokazati da su u prvom nasljednom redu nasljeđivale kćerke uz sinove. Ako ne računamo pravna područja na kojima je važilo »čisto« staro hrvatsko ili hrvatsko-mađarsko pravo ili je bar na njihov razvoj imalo odlučujući utjecaj (Vinodol, Poljice i Novigrad), gdje su kćerke zaista bile zapostavljene u odnosu na sinove, preostalo bi samo južno-dalmatinsko područje (Dubrovnik, Kotor i Budva), koje zahtijeva posebno proučavanje, ali bez obzira na rezultate tog proučavanja, čini se opravdanim ustvrditi da je izjednačenost kćerki sa sinovima osnovni tip nasljeđivanja u Dalmaciji, koji je čak u većem broju gradskih općina ostao na snazi i nakon što je Dalmacija potpala pod Veneciju.

I ovdje ima iznimaka, ali one su po našem mišljenju od većeg značenja od iznimaka što smo ih utvrdili kod izjednačenosti muške i ženske djece.

Naime, u Trstu već prema statutu iz 1350. god. emancipirano dijete načelno ne nasljeđuje. Ipak statut pravi izvjesni kompromis na način koji nam je već poznat: emancipirano dijete dobit će iz nasljedstva onoliko koliko odrede dva bliža rođaka.²⁴ Upravo se nameće zaključak da su emancipirana djeca bila početno isključena iz nasljedstva, da im je 1350. god. odobreno nasljeđivanje u dijelu kojeg utvrde dva bliža rođaka i da su tek 1421. god. prava emancipirane djece izjednačena s pravima neemancipirane uz dužnost kolacije emancipirane djece.²⁵ Dakako da je sasvim jasno da se pod emancipiranom djecom po starijim tršćanskim statutima treba podrazumijevati odijeljenu djecu u smislu germanskih i slavenskih prava pa onda postaje sve potpuno razumljivo. Emancipirano dijete već je dobilo svoj dio imovine kućne zajednice u času diobe i napuštanja kućne zajednice pa nije pravedno da ponovno sudjeluje u diobi. U 14. stoljeću događa se u Trstu (slično kao i u ostalim istarskim i dalmatinskim gradovima) velika promjena: imovina kućne zajednice, kojom je otac upravljao s kvazivlasničkim pravima, postaje sve više očeva imovina, a dijete koje napušta očinski dom i osniva novo kućanstvo ne smatra se više odijeljenim djetetom koje uzima »svoj« dio imovine kućne zajednice, već pravim emancipiranim djetetom. Ipak, očito je da ono u času emancipacije obično dobiva uglavnom onoliko koliko je dobivalo i do tog vremena prilikom odvajanja iz kućne zajednice. Zato je moralno razumljiva, premda pravno prilično nespretna, odredba Tršćanskog statuta iz 1350. god. po kojoj dva rođaka utvrđuju preostala prava emancipirana djeteta. U slijedećem stoljeću, tj. 1421. god., već je emancipirano dijete u cijelosti izjednačeno s djetetom koje je ostalo u vlasti.

Čini nam se da su gornje dedukcije dosta čvrsto argumentirane i dokazane. Kao daljnji dokaz u prilog tom našem stajalištu možemo navesti razvoj prava u Piranu. U tom gradu po statutu iz 1307. god. »emancipirani... iz očeve i majčine kuće... poslije njihove smrti ne treba ništa dobiti, osim ako mu je što ostavljeno oporukom. Izuzev ako emancipirani... priloži dobra što su mu ih oni (sc. roditelji) dali, kad je bio emancipiran...«²⁶ Čini nam se dosta očitim da se radi o normi preuzetoj iz staroga, nesačuvanog statuta u statut iz 1307. god, ali bitno modificira-

²⁴ Tršćanski statut iz 1350. god., 1. III, c. 28: »... bona patris... non possint cohereditare filii... emancipati... nisi... in tantum quantum duo ex propinquis... dare iusserint...«

²⁵ Tršćanski statut iz 1421. god., 1. II, cap. 52: »... filii dotati... conferire debeant ad montem hereditatis omne id... quod habuerint patre premortuo...«

²⁶ Piranski statut iz 1307. god., 1. VII, c. 2: »... emancipatus... de domo patris vel matris... post mortem eorum nichil habere debeat, nisi per testamentum sibi dimissum fuerit. Excepto si emancipatus... veniret cum bonis sibi per eos datis, quando emancipatus... fuit...« V. Gli statuti del Comune di Pirano del 1307 confrontati con quelli del 1332 e del 1358 a cura di C. de Franceschi, Venezia, 1960, str. 92.

noj. Naime, u starom nesačuvanom statutu postojala je vrlo vjerojatno samo prva rečenica: emancipirani mišta ne dobija, osim ako mu je nešto oporukom ostavljeno. Kad je u 14. stoljeću došlo u Piranu do značajne promjene, koju smo zapazili i opisali u Trstu, preuzeta je rečenica iz starog statuta i na nju dosta spretno nadodana izmjena po kojoj emancipirani ipak nasljeđuje, ako konferira ono što je dobio. Ipak je po našem mišljenju dodatak dosta dobro uočljiv. Uostalom, dok je noviji statut iz 1322. god. prepisao iz statuta iz 1307. god. navedenu odredbu, dotle je već sredinom 14. stoljeća stvar postala toliko jasnom da je čitava odredba postala suvišnom pa je iz statuta iz 1358. god. naprosto ispuštena: naime, nije se više našlo za potrebno da se posebno ističe potpunu izjednačenost emancipirane i neemancipirane djece ili, drugim riječima, nekadašnja odijeljena djeca koja su iz kućne zajednice izlazila sa »svojim« dijelom i time gubila svako daljnje pravo na učešće u imovini kućne zajednice, a koja su se skrivala pod rimskim nazivom emancipirane djece, tijekom vremena su zaista postala prava emancipirana djeca: odlazila su iz očinske kuće, ali su i dalje zadržavala svoja prava na očevo nasljedstvo uz dužnost kolacije dobara, što su ih dobila prilikom emancipacije.

Možda trag nenasljeđivanja emancipirane djece nalazimo i u Rovinjskom statutu. Taj statut propisuje da oca umrlog bez oporuke nasljeđuju emancipirani sinovi uz uvjet da su svi sinovi emancipirani.²⁷ Izgleda kao da je sastavljač statuta htio reći: ako postoje emancipirani i neemancipirani, nasljeđuju samo neemancipirani. Ako je tome tako, onda se druga odredba tog statuta može i mora smatrati kao naknadna izmjena početne norme. Po toj drugoj odredbi emancipirani nasljeđuje s djecom u vlasti, ako konferira ono što je dobio prilikom emancipacije.²⁸

Konačno, izvjesnu kontradikciju nalazimo i u Porečkom statutu: prema jednoj odredbi dotirana kćerka — a ona se može u pogledu njenog položaja u cijelosti izjednačiti s emancipiranim djetetom — ne nasljeđuje s ostalom djecom ako je dotirana »točno utvrđenim i dodijeljenim joj dijelom«²⁹ Pa ipak, po drugoj odredbi, udata kćerka nasljeđuje ali dobiva toliko manje, koliko je primila iz nasljedstva prilikom udaje.³⁰

Mislimo dakle da smo uspjeli dokazati da je u istarskim srednjovjekovnim gradovima početno postojala norma po kojoj je emancipirano, ili bolje reći, odijeljeno dijete gubilo pravo na roditeljsku ostavštinu i to s razloga što je prilikom odvajanja iz kućne zajednice dobilo »svoj« dio. Tijekom 14. i 15. stoljeća dijete što izlazi iz očeve obitelji

²⁷ Rovinjski statut, 1. II, cap. 63: »... se tutti gli figlioli... fossero divisi o ver diuiso, emancipati... ditti figlioli succeder debbino... egualmente...«

²⁸ Rovinjski statut, 1. II, cap. 78.

²⁹ Porečki statut, 1. II, cap. 74: »se alcuna sorella di volontà di Padre, madre o Fratelli suoi sarà stata dottata sopra qualche certa porzione assignatali, non possi più oltre domandar cosa alcuna delli beni Paterni, e materni...«

³⁰ Porečki statut, 1. II, cap. 81: »... se... la femina era divisa o maritata dal padre, tanto meno erediti... computato l'auuto del Padre...«

smatra se emancipiranim u pravom smislu te riječi, tj. ono počinje samostalno privređivati, ali mu otac prilikom emancipacije može dati veći ili manji dio svoje imovine. Takvo dijete zadržava sva nasljedna prava na očevu ostavštinu zajedno s djecom ostalom u vlasti, ako dozvoli da se kod diobe nasljedstva uzme u obračun sve ono što je dobilo prilikom emancipacije.

ad 3) Reprezentacija djece po njihovim descendentima nesumnjivo je zajamčena u istarskim statutima. Oni se u tom pogledu ne razilaze; već predmet jednoobrazno rješavaju. Tako ćemo pravo reprezentacije u prvom nasljednom redu naći u Trstu,³¹ Kopru,³² Umagu,³³ Novigradu³⁴ Poreču,³⁵ Rovinju,³⁶ Puli,³⁷ Bujama,³⁸ Buzetu,³⁹ Oprtlju,⁴⁰ Dvigradu,⁴¹ Vodnjanu,⁴² Grožnjanu,⁴³ i Motovunu.⁴⁴

Pravo reprezentacije čini nam se toliko jasnim i normalnim da je modernom shvaćanju pomalo nepojmljivo da bi drukčije moglo biti. Pa ipak, pravo reprezentacije predstavlja već ne malu evoluciju pravnog shvaćanja od onog »početnog« po kojem su descendenti nasljeđivali, ali po kojem je bliži descendent naprosto isključivao daljnje. Najpoznatiji primjer je langobardsko pravo koje nije priznavalo pravo reprezentacije čak ni punih 100 godina nakon langobardskog osvajanja Italije, a bilo bi potpuno pogrešno uzeti da su Langobardi osvojili Italiju kao gomila strašnih ratnika koja nije znala drugo, nego samo ubijanjem i paljenjem izazivati strah kod svojih protivnika. Istina je upravo obratna: Langobardi su bili dobro i čvrsto organizirano društvo koje je upravo radi dobre organizacije moglo postići značajne uspjehe u svojoj povijesti. Također treba naglasiti da njihova opća kulturna razina nije bila baš tako niska kako su je u svojoj političkoj propagandi rado opisivali njihovi protivnici, naročito Bizantinci.⁴⁵ Dakle, takvo relativno dobro orga-

³¹ Tršćanski statut iz 1550. god., 1. II, cap. 19. Pravo reprezentacije treba nesumnjivo pretpostaviti i u ranijim statutima, u koje nije ušlo vjerojatno zato što su kraće koncipirani, a radilo se o materiji, koja nije izazivala dvojbe.

³² Koperski statut, 1. II, cap. 16.

³³ Umaški statut, 1. III, cap. 33.

³⁴ Novigradski statut, 1. V, cap. 14.

³⁵ Porečki statut, 1. II, cap. 81.

³⁶ Rovinjski statut, 1. II, cap. 63.

³⁷ Puljski statut, 1. III, cap. 40 (talijanski tekst: cap. 39).

³⁸ Bujski statut, cap. 84 (talijanski tekst: cap. 82).

³⁹ Buzetski statut, cap. 91.

⁴⁰ Oprtaljski statut, cap. 96.

⁴¹ Dvigradski statut, cap. 78.

⁴² Vodnjanski statut, 1. II, cap. 7.

⁴³ Grožnjanski statut, cap. 111.

⁴⁴ Motovunski statut, cap. 141.

⁴⁵ usp. npr. A. Tagliaferri, *I Longobardi*, Milano 1969, str. 15—24.

nizirano društvo, s jasnom i čvrstom pravnom svijesti, prihvatilo je tek g. 668. princip reprezentacije.*

III NEOPORUČNO NASLJEDNO PRAVO ASCENDENATA I KOLATERALA

Srednjovjekovno istarsko nasljedno pravo ascendenata i kolaterala temelji se na osnovnom principu po kojemu se imovina umrloga u nedostatku descendenata vraća onoj liniji od koje je i došla. Ovo se u srednjem vijeku izražavalo ukratko s maksimumom: paterna paternis, materna maternis. Ipak, niti je taj princip postojao u nasljednom pravu svih istarskih gradova, niti je on jedinstveno shvaćen u onim gradovima u kojima je prihvaćen. Radi toga potrebno je odvojeno analizirati nasljedno pravo ascendenata i kolaterala u onim istarskim gradovima u kojima je prihvaćen princip paterna paternis, materna maternis, a odvojeno u ostalim gradovima.

1. Tip nasljednog prava ascendenata i kolaterala sa sprovedenim principom paterna paternis

Ovdje treba razlikovati nasljeđivanje imovine što potječe od oca (očevina, u srednjovjekovnoj istarskoj latinštini: patrimonium) od imovine što potječe od majke (to ćemo nazvati radi kratkoće majčina dobra, u srednjovjekovnoj latinštini: matrimonium), nadalje od imovine stečene tijekom braka radom i, konačno, od imovine stečene tijekom braka na neki drugi način, a ne radom (npr. legatom, namjenom miraza po nekom drugom, a ne roditeljima, darovanjem i sl.). Da bismo pojednostavnili izlaganje obradit ćemo očevinu, a zanemarit ćemo nasljeđivanje majčinih dobara i to zato, što nasljeđivanje majčinih dobara ide uglavnom po istim principima kao i nasljeđivanje očevine.

a) Nasljeđivanje očevine

Kod nasljeđivanja očevine postavljaju se kao najvažnija slijedeća pitanja, na koja se u istarskim gradovima srednjeg vijeka dalo različita pravna rješenja:

* Grimvald, 5: »... si quis habuerit filios legitimos... et contigerit unum... mori et reliquerit filios legitimos... talem partem percipiat de substantia aui sui... qualem pater eorum inter fratribus suis percepturus erat, si uiuus fuisset... quia inhumanum et impium nobis uidebur, ut pro tali causa exhereditentur filii ab hereditatem patris sui... »V. F. Beyerle, Die Gesetze der Langobarden, Weimar, 1947, str. 164. Usp. F. Bluhme, Edictus ceteraque Langobardorum leges, Hannover, 1869, str. 74. Primjedbe u tekstu o organizaciji i kulturnoj razini Langobarda imaju još jedan cilj: ukazati na potrebu preispitivanja organizacije i kulturne razine Slavena i Hrvata za vrijeme njihova osvajanja nove domovine i nakon toga.

— da li kod nasljeđivanja ima prednost otac pred braćom i sestrama ostavitelja ili obratno ili pak otac nasljeđuje zajedno s braćom i sestrama,

— da li su u nasljeđivanju izjednačena »punokrvna« braća i sestre, tj. braća i sestre po ocu i majci (tzv. germani) s braćom i sestrama samo po ocu (tzv. konsangvineji),

— da li je dozvoljena reprezentacija braće i sestara po njihovoj djeci,

— kako je riješeno pitanje nasljeđivanja daljnjih rođaka.

aa) U pogledu prvog od spomenutih pitanja zanimljivo je istaći da istarski gradovi što su usvojili ovaj tip nasljeđivanja (tj. tip s principom paterna paternis) nisu prihvatili Justinijanovo zajedničko pozivanje na nasljedstvo roditelja s braćom i sestrama, već su se priklonili drugim dvjema alternativama.

Čini nam se da je starija ona alternativa po kojoj otac nasljeđuje iza braće i sestara. Ova alternativa čini se čudnom i stranom modernom shvaćanju. Ipak, iz izvjesnih razloga nasljeđivanje ascendenata tek se postepeno probijalo tijekom stoljeća u raznim pravnim sustavima. Naime, kako je kućna zajednica najčešće osnovni oblik i osnovna stanica društvenog i ekonomskog uređenja, to je razumljivo da se »u početku« uopće i ne može govoriti o nasljeđivanju, već naprosto o konstantnom produžavanju života kućne zajednice iz generacije u generaciju. Tek kad je kasnije došlo do shvaćanja da je otac obitelji upravitelj imovine kućne zajednice sa sve više i više vlasničkih ovlaštenja, došlo je do ideje diobe imovine kućne zajednice na njene članove, prvenstveno, dakako, na oca i njegove sinove. U prilikama relativnog siromaštva, kada je zemlja predstavljala glavno bogatstvo, stečena imovina predstavljala je sasvim beznačajni dio imovine pa je dosta razumljivo da se nije vidjelo nikakve potrebe za vraćanjem podijeljene imovine ocu u slučaju smrti odijeljenog djeteta, koje je umrlo bez descendenata. Obratno, bilo je sasvim prirodno i razumljivo da očevinu naslijede braća umrloga jer bi njihov dio bio upravo za toliko veći, koliko je pripalo umrlome bratu.

I tako nalazimo u Tršćanskom statutu iz 1421. god. slijedeće nasljedne redove: braća i sestre po ocu — (ako njih nema) polovica ocu, a polovica najbližem rođaku po ocu.⁴⁷ Nešto slično postoji i u Tršćanskom statutu iz 1550. god.⁴⁸ Prema tome lakonsku odredbu Tršćanskog statuta iz 1350. god., po kojoj nasljeđuje najbliži rođak »odakle su došla ona dobra«,⁴⁹ ne možemo drukčije shvatiti nego tako da su umrloga bez descendenata također naslijedili njegova braća i sestre.

Ovo znači, da i slične lakonske odredbe Ižulskog⁵⁰ i Novigradskog⁵¹ statuta, po kojima je umrloga bez djece nasljeđivao najbliži rođak, treba shvatiti tako da su braća i sestre umrloga isključivali oca.

⁴⁷ Tršćanski statut iz 1421. god., 1. II, cap. 52.

⁴⁸ Tršćanski statut iz 1550. god., 1. II, cap. 13.

⁴⁹ Tršćanski statut iz 1350. god., 1. III, cap. 28: »unde ille bona pervenerint«.

⁵⁰ Ižulski statut, 1. II, cap. 16: »unde bona exierunt«.

⁵¹ Novigradski statut, 1. V, cap. 16.

Piranski statut sasvim kratko određuje da umrloga bez djece nasljeđuju braća i sestre po ocu.⁵²

Nešto slično nalazimo i u Bujskom, Buzetskom, Oprtaljskom, Dvigradskom i Vodnjanskom statutu, samo s tom razlikom da očevinu umrloga bez djece nasljeđuju najprije germani, tj. braća i sestre po ocu i majci; ako pak ovih nema, onda konsangvineji, tj. braća i sestre samo po ocu, a tek ako nema ni jednih ni drugih poziva se na nasljedstvo otac.⁵³

Jedino u Grožnjanu, Umagu, Kopru i Rovinju otac je imao prednost pred braćom i sestrama.⁵⁴ Kod toga je svakako karakteristično da su svi navedeni statuti iz novijega doba: Grožnjanski iz 1558. god., Umaški iz 1528. god., Koperski iz 1668. god., a Rovinjski statut iz 1531. god.

bb) Istarski statuti ovog tipa ne prave razliku između germana i konsangvineja. Iznimku predstavljaju Bujski, Buzetski, Oprtaljski, Dvigradski i Vodnjanski statut, koji na nasljedstvo pozivaju najprije germane pa tek poslije njih konsangvineje.⁵⁵

cc) Reprezentacija braće i sestara po ocu po njihovoj djeci dozvoljena je samo u najmlađim statutima, tj. u Koperskom statutu iz 1668. god.⁵⁶ i Tršćanskom statutu iz 1550. god.⁵⁷

dd) Nasljeđivanje daljnjih rođaka riješeno je na jednostavan i prirodan način: ako nema ni descendenata ni najbližih ascendenata i kolateralna nasljeđuje najbliži rođak povezan s ostaviteljem po ocu. Iznimku čini opet grupa statuta gradova u unutrašnjosti zapadne Istre, tj. Bujski, Buzetski, Oprtaljski, Dvigradski i Vodnjanski statut.⁵⁸ Prema tim statutima u ovakvom slučaju cijela se ostavština dijeli na dva dijela pa jedan dio pripada najbližem rođaku po ocu, a drugi najbližem rođaku po majci. Ovo rješenje u suprotnosti je s principom paterna paternis, materma maternis, što znači, da ova grupa statuta kod udaljenih rođaka odstupa od tog principa kojeg prihvaća samo kod nasljeđivanja braće i sestara samo po ocu i braće i sestara samo po majci. Kako braća i sestre po ocu i majci (germani) imaju po odredbama ove grupe statuta prednost pred konsangvinejima i uterinima, to princip paterna paternis ima kod ove grupe statuta sasvim ograničenu primjenu. Ipak se upravo takav tip na-

⁵² Piranski statut iz 1307. g. 1. VII, cap. 21 = Piranski statut iz 1322. g. 1. VII, cap. 17.

⁵³ Bujski statut cap. 85 (talijanski tekst; cap. 84); Buzetski statut, cap. 92; Oprtaljski statut cap. 96; Dvigradski statut, cap. 79; Vodnjanski statut, 1. II, cap. 8.

⁵⁴ Grožnjanski statut, cap. 112; Umaški statut, 1. III, cap. 33; Koperski statut, 1. II, cap. 34 i Rovinjski statut, 1. II, cap. 70.

⁵⁵ Bujski statut, cap. 85 (talijanski tekst; cap. 84); Buzetski statut, cap. 92; Oprtaljski statut, cap. 96; Dvigradski statut, cap. 79 i Vodnjanski statut, 1. II, cap. 8.

⁵⁶ Koperski statut, 1. II, cap. 16.

⁵⁷ Tršćanski statut iz god. 1550., 1. II, cap. 19.

⁵⁸ Bujski statut, n. mj., Buzetski statut, n. mj., Oprtaljski statut n. mj.; Dvigradski statut, n. mj. i Vodnjanski statut, n. mj.

sljeđivanja — dioba cijelog nasljedstva na dva dijela, od kojih polovica ostavština pripada rođacima po ocu, a polovica rođacima po majci, smatra u nauci kao podvrsta primjene principa paterna paternis i dosta često nalazi u njemačkom partikularnom pravu.⁵⁹

Ovo je svakako još jedan dokaz u prilog srodnosti i sličnosti istarskog nasljednog prava s raznim germanskim nasljednim pravima.

b) Nasljeđivanje stečenoga radom za vrijeme braka

Kod imovine što ju je ostavitelj stekao radom za vrijeme braka ne može se govoriti o vraćanju onoj liniji (očevoj ili majčinoj) odakle je ta imovina potekla. Zato ovdje ne dolazi do primjene principa paterna paternis. Umjesto toga moguća su druga različita rješenja, od kojih istarski statuti najradije primjenjuju načelo jednakog prava nasljeđivanja braće i sestara bez obzira da li su oni povezani s ostaviteljem po ocu ili po majci ili po obim roditeljima. Ovako je to pitanje riješeno u Grožnjanskom, Umaškom, Bujskom, Buzetskom, Oprtaljskom, Dvigradskom i Vodnjanskom statutu, a to je nekako i najnormalnije rješenje.⁶⁰ Jedino Tršćanski statut iz 1550. god. daje prednost germanima i njihovoj djeci,⁶¹ dok Koperski statut usvaja pomalo komplicirani sustav: nasljeđuje otac; ako njega nema, polovica stečenog ide majci, a polovica braći i sestrama po ocu i njihovoj djeci; ako nema ni njih, ostavština pripada najbližemu agnatu; ako nema agnata, ostavštinu dobiva najbliži kognat.⁶²

c) Nasljeđivanje stečenog za vrijeme braka legatom, mirazom i darivanjem

Odredbe o nasljeđivanju ove imovine nalazimo samo u Piranskom i Umaškom statutu.

Piranski statut uz očevinu, majčina dobra i stečena dobra razlikuje još jednu vrst dobara, koju naziva »ostala dobra« i za njih kaže da ih nasljeđuju rođaci »od kojih su došla ta dobra.«⁶³

Umaški statut pomalo zagonetno određuje da stečena dobra pripadaju braći i sestrama, a ako njih nema, najbližem rođaku »odanle, odakle su umrlome došla dobra«⁶⁴. Dakako da stečena dobra nisu ostavitelju došla ni od oca ni od majke, jer bi se inače ta dobra zvala *patrimonium*

⁵⁹ Schröder, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, 2. izdanje, Leipzig, 1894, str. 715.

⁶⁰ Grožnjanski statut, cap. 112; Umaški statut, 1. III, cap. 33; Bujski statut, n. mj.; Buzetski statut, n. mj.; Oprtaljski statut, n. mj.; Dvigradski statut, n. mj. i Vodnjanski statut, n. mj.

⁶¹ Tršćanski statut iz 1550. god., 1. II., cap. 19.

⁶² Koperski statut, 1. II, cap. 16.

⁶³ Piranski statut iz god. 1307., 1. VII, cap. 21 = Piranski statut iz g. 1322., 1. VII, cap. 17: »... a parte quorum ipsa bona descenderant«.

⁶⁴ Umaški statut, 1. III, cap. 33: »... ex ea parte, a qua defuncto bona perveuerint«.

ili *matrimonium*. Umaški statut očigledno misli na dobra stečena legatom, mirazom i darovanjem.

Ovo živo podsjeća na ustanovu germanskoga prava, tzv. *Wiederanfall*, tj. prava na nasljeđivanje one imovine koju je ostavitelj dobio od ascendenata, prvenstveno u onom slučaju, kad ascendenti nasljeđuju iza braće i sestara. Radi se o singularnom nasljednom pravu povezanom s posebnim »germanskim« shvaćanjem darovanja.⁶⁵

2. Ostali tipovi nasljednog prava ascendenata i kolaterala

Poreč, Pula i Motovun prihvatili su nasljedno pravo ascendenata i kolaterala koje u velikoj mjeri odstupa od prava usvojenog u ostalim istarskim gradovima i koji ne sadrži u sebi princip *paterna paternis*.

Poreč je recipirao rimsko pravo po Justinijanu: ako nema descendenata nasljeđuju najprije ascendenti s punorodnom braćom i sestrama, dok se djecu germana poziva na nasljedstvo samo ako nema ascendenata. Nakon toga dolaze konsangvineji i uterini i njihova djeca, a ako njih nema, na nasljedstvo se poziva najbliži rođak.⁶⁶

Pula je sprovela nasljedno pravo ascendenata i kolaterala s prednošću agnatskih rođaka, koje podsjeća u izvjesnim crtama na venecijansko pravo premda ima i značajnijih odstupanja. Donekle skraćeno i pojednostavljeno ono izgleda ovako: braća i neudate sestre po ocu i njihovi sinovi i neudate kćerke, nakon njih agnatski ascendenti pa najbliži muški i ženski agnat do 4. stupnja; slijedeći nasljedni red sačinjavaju braća i neudate sestre po majci pa majka i, konačno, ostali rođaci po majci do 4. stupnja.⁶⁷

Konačno Motovunski statut sproveo je nasljedno pravo ascendenata i kolaterala također uz prednost agnatskih rođaka, ali na drukčijim osnovama od Puljskog statuta: po Motovunskom statutu ostavitelja bez djece nasljeđuje najprije otac, a iza njega braća i sestre i njihova djeca (i to najvjerojatnije germani); nakon njih pozivaju se djed i baka po ocu, a nakon ovih stričevi i tetke. Ako nema naprijed navedenih agnata poziva se na nasljedstvo majka, a ako nema ni nje, najbliži rođak po ocu ili majci.⁶⁸

3. Pitanje porijekla principa *paterna paternis*

Princip *paterna paternis* u oštroj je suprotnosti s osnovnim načelom rimskog prava po kojemu ostavština predstavlja cjelinu koja se kao takva nasljeđuje bez obzira na porijeklo imovine od koje se ostavština sastoji. Kako je i langobardsko pravo očito pod utjecajem rimskog prava

⁶⁵ usp. Schröder, n. dj. str. 715—716.

⁶⁶ Porečki statut, 1. II, cap. 81.

⁶⁷ Puljski statut, 1. III, cap. 40 (talijanski tekst: 39).

⁶⁸ Motovunski statut, cap. 141.

usvojilo isto osnovno načelo, ne dolazi ni ono u obzir kao izvor principa paterna paternis. Isto važi i za venecijansko pravo.

Ne preostaje nam drugo nego da izvor principa paterna paternis u srednjovjekovnim istarskim statutima potražimo u germanskom pravu, gdje je to načelo bilo vrlo rašireno, i to naročito u pravima pod jačim franačkim utjecajem.⁶⁹ Ovo je tim vjerojatnije, što se jedna od varijanta istarskog nasljednog prava — mislimo na mehaničko dijeljenje ostavštine na dvije polovice kod nasljeđivanja udaljenijih rođaka — nalazi također zastupana na mnogim područjima germanskog prava i to upravo kao podvrsta principa paterna paternis.

Talijanski pisci ipak pokušavaju da na neki način povežu princip paterna paternis s rimskim pravom. Ovu tendenciju možemo pratiti sve do u najnovije vrijeme.⁷⁰ Talijanski pisci navode nekoliko važnih argumenata, među kojima se naročito ističe okolnost da je princip paterna paternis važio i u onim krajevima gdje germansko pravo nije prodrlo. Osim toga značajno je i zaista indikativno da se svi srednjovjekovni talijanski pravni pisci slažu u tome da princip paterna paternis potječe iz rimskog prava. Uostalom, čak i sam veliki Cuiacius u svojoj ekspoziciji Noveli 84 tvrdi da je već Justinijan uveo ovo razlikovanje: »... in bonis profectis a patre, soli consanguinei succedant, in bonis profectis a matre soli uterini, in ceteris bonis utriusque, 1. de emancipatis in fine, Cod. eod. et hoc est quod vulgo dicitur paterna paternis, materna maternis deferri«.

Pa ipak, ovo stajalište nije baš lako braniti. Kad bi princip paterna paternis vukao svoje porijeklo iz rimskog prava, onda bismo na njegove tragove nalazili prvenstveno na Apeninskom poluotoku, a to nije tako. Osim toga ne bi se moglo lako objasniti prisustvo tog principa na područjima na kojima su bez sumnje pobijedila shvaćanja germanskog prava u mnogim pravnim ustanovama. S druge, strane u argumentima talijanskih pravnih povjesničara, osjeća se izvjesna zdrava jezgra rezoniranja.

Pokušajmo s naše strane dati doprinos rješenju ovog dosta zamršenog problema.

⁶⁹ v. npr. Schröder, n. dj. str. 715; O. Gierke, Grundzüge des deutschen Privatrechts u Holzendorffovoj Enzyklopädie der Rechtswissenschaft, 6. izdanje Leipzig—Berlin 1904, str. 549; Planitz—Eckhardt, Deutsche Rechtsgeschichte, Graz—Köln, 1961, str. 203; Olivier-Martin, Précis d'histoire du droit français, Paris 1932, str. 179; Mitteis-Lieberich, Deutsche Privatrecht, 5. izdanje, München, 1968, str. 148.

⁷⁰ usp. npr. E. Besta, Le successioni nella storia del diritto italiano, Milano, 1961, str. 67—68; F. Nicolai, La formazione del diritto successorio negli statuti comunali del territorio lombardo-tosco, Milano, 1940, str. 246 i sl.; P. S. Leicht, Storia del diritto italiano, Il diritto privato, Parte seconda, Diritti reali e di successione, Milano 1960, str. 194—198. Od starijih ovako već U. Inghiostrini, Il comune e gli statuti di Arbe, Archivio storico per la Dalmazia, g. V (1930) i VI (1931), str. 179, dakako uz pozivanje u pomoć vulgarnog rimskog prava.

Princip paterna paternis nalazimo prvenstveno u dva područja: jedno je područje germanskog prava, prvenstveno franačkog prava, u koje smo u našem dosadašnjem izlaganju pribrojili uz Francusku i ostala područja pod utjecajem franačkog prava, među ostalim i Istru. Drugo područje obuhvaća Dalmaciju (u kojoj nalazimo nedvojbene tragove tog principa), Ravenu, Napulj i Sardiniju. Čini nam se upravo očiglednim da »zajednički nazivnik« za sva naprijed navedena područja može biti samo jedan: bizantinsko pravo Ekloge. Svi naprijed navedeni krajevi bili su tijekom 8. i 9. stoljeća dulje ili kraće vrijeme, jače ili slabije, pod bizantinskim suverenitetom, i to upravo u doba prije velike renesanse bizantinske moći pod carevima makedonske dinastije, koja je ujedno i značila povratak relativno čistom rimskom pravu Justinijanova doba. Ovo pak ne može drugo značiti, nego to da se pravo Ekloge, u dalmatinskim i talijanskim krajevima pod bizantinskim suverenitetom, tumačilo u smjeru principa paterna paternis. Drugim riječima, talijanski pravni pisci srednjeg vijeka svojom tvrdnjom da princip paterna paternis potječe iz rimskog prava imali su utoliko pravo što su langobardskom pravu, dakle germanskom pravu na talijanskim teritorijima, koje nije poznavalo princip paterna paternis, suprotstavljali zapravo bizantinsko pravo, što je važno u onim dijelovima Italije, koji nisu bili osvojeni od Langobarda, a koje nije ništa drugo nego sljednik rimskog prava u njegovoj daljnjoj ranosrednjovjekovnoj evoluciji. Eksplicitnog teksta koji bi neposredno potvrđivao ove naše teze na žalost nema. Prema tome jedini dokaz za našu tvrdnju je okolnost da je princip paterna paternis vladao upravo u Dalmaciji, Raveni, Napulju, Siciliji i Sardiniji. Ali, ako je Cuiacius mogao da u Justinijanovim tekstovima nađe princip paterna paternis, onda nam ne mora čudnim izgledati ni tumačenje Ekloge u tom smjeru.

Da vidimo što kažu tekstovi Ekloge, što su se primjenjivali u talijanskim provincijama Bizantinskog Carstva.

U obzir dolaze *Ecloga privata aucta* i *Ecloga ad Prochiron mutata*.

Ecloga privata aucta kaže: »1. ... ako nema ni descendenata ni ascendenata, umrloga treba dakako da naslijede kolaterali, i to brat i sestra i nećaci i tako redom«. ⁷¹

Ecloga ad Prochiron mutata kaže: »... 4. Ako iza umrloga nije ostao ni djed ni baka niti punokrvna braća, tada nasljeđuju braća od jednog roditelja. 5. Ako pak kao što je rečeno nema braće, a postoje (ostali) rođaci, neka naslijede najbliži«. ⁷²

Zaista se može reći da se s malo dobre volje može ne samo Justinijanove odredbe o neoporučnom nasljeđivanju već i Eklogu tumačiti u smislu principa paterna paternis. Treba samo pretpostaviti da je zakonodavac razlikovanjem konsagvineja i uterina htio da se imovina vraća onaj liniji odakle je došla. Bilo je dovoljno da stečena imovina

⁷¹ Tit. VI, 1. C. E. Zacharia v. Lingenthal, *Jus Graeco-Rodanum*, Paris, IV. str. 23.

⁷² Tit. VIII, 4.

izgubi na važnosti i da u općoj osiromašenosti Evrope 8. i 9. stoljeća nasljedna dobra postanu praktički jedini spomena vrijedni dio ostavštine, pa da se osjeti kao imperativni moralni postulat vraćanje imovine onoj rodbini koja na njega ima pravo. Eklogino pravo nije ništa drugo već dokaz da su bizantinske zapadne provincije bile isto tako siromašne kao i njihovi susjedi pod germanskom vlašću.

Čisto rimsko pravo, koje nije poznavalo principa paterna paternis, ostalo je tako životareći na langobardskom teritoriju, skriveno u langobardskom pravu, očekujući u dalekoj budućnosti renesansu koja je zaišta i došla koncem 12. i početkom 13. stoljeća. Sva ostala Evropa prihvatila je germanski princip paterna paternis, i to bilo neposredno pod utjecajem franačkog prava bilo posredno putem bizantinskog zakonodavstva.

Nije li ui Istri, gdje se bizantinska vlast održala do druge polovice 8. stoljeća, preuzimanje franačkog nasljednog prava bilo i time olakšano što ga je već pripremiło bizantsko pravo?

Dr LUJO MARGETIC

Riassunto

IL DIRITTO SUCCESSORIO INTESTATO NELL'ISTRIA MEDIOEVALE

In questo studio l'autore analizza le norme degli statuti delle città dell'Istria medioevale concernenti il diritto successorio intestato, e s'interessa specialmente a due problemi che finora non hanno ancora attirato abbastanza l'attenzione degli scienziati.

Innanzitutto l'autore cerca di dimostrare che nelle città istriane del medio evo prima dell'epoca comunale, probabilmente esisteva una norma secondo la quale il figlio emancipato (cioè il figlio diviso dal padre) perdeva il diritto all'eredità dei genitori, perchè al momento della divisione dal padre gli veniva data la parte che gli »spettava«. Durante il XIV ed il XV secolo si arriva ad una trasformazione nell'interpretazione giuridica: il figlio che si sottrae al potere paterno è considerato emancipato nel vero senso della parola, cioè incomincia a guadagnare indipendentemente, mentre il padre al momento dell'emancipazione può ma non deve dargli una parte più o meno grande dei suoi beni. Naturalmente questo figlio conserva sempre tutti i diritti all'eredità paterna e la divide con gli altri figli che sono rimasti nella comunità domestica col padre, se acconsente che al momento della suddivisione dell'eredità si divida anche quanto egli abbia già ricevuto quando fu emancipato.

Il secondo problema che si è imposto all'attenzione dell'autore è il diritto successorio intestato degli ascendenti che nelle città dell'Istria medioevale si risolveva in vari modi, anche se prevaleva il cosiddetto principio paterna paternis, materna maternis con diverse variazioni nelle varie città. L'autore studia l'origine di questo tipo di successione nell'Istria, e dopo averne eseguita l'analisi ne trae la conclusione che la fonte di tale principio è da ricercare nel diritto germanico di provenienza franca. Tutto ciò è tanto più verosimile in quanto una variazione del diritto successorio istriano — cioè la suddivisione meccanica dell'eredità in due metà quando ereditano parenti lontani — è presente in molti territori dove vigeva il diritto germanico-franco. Pertanto

l'autore non condivide il parere degli scrittori italiani che tentano di collegare il principio paterna paternis col diritto romano. Eppure è interessante il fatto che nel medio evo non soltanto nei territori che erano influenzati dal diritto franco (p. es. la Francia e l'Istria) vigeva il principio paterna paternis, ma anche nei territori dove era in vigore il diritto bizantino dell'Ecloga. A parere dell'autore nell'Istria medioevale si applicava il diritto successorio dell'Ecloga nel quale almeno in prassi si era infiltrato il principio paterna paternis, ed in tal modo preparava il terreno per l'integrazione del diritto successorio franco.